

CONSERVARE-RESTAURARE

O HARTĂ DIN SECOLUL AL XVI-LEA ÎNTRE INTERVENȚIE EMPIRICĂ ȘI RESTAURARE

ROXANA DIACONU*

Cadrul general. În colecția Muzeului Municipiului București există câteva hărți din secolul al XVI-lea. În acest articol voi prezenta una dintre ele. Această hartă se găsește printre puținele hărți gravate în lemn aflate în colecția muzeului nostru. Hărțile de acest tip sunt printre primele hărți tipărite. Mari cartografi ai gravurii în lemn au fost Sebastian Münster și Martin Waldseemüller. Tehnica de imprimare în lemn este denumită și xilogravură. Specificitatea gravurii în lemn constă în soliditatea, caracterul ferm al semnului tăiat. Condiția lui, definită numai prin dimensiuni de suprafață, îi dă o garanție a repetabilității. Pe de altă parte, dificultățile de gravare obligă artistul chiar la simplificări de semne, la soluții grafice de sinteză, la exprimări concise¹.

În general, imprimarea în lemn a fost abandonată pentru tehnicile mai ușoare și mai fiabile cum ar fi imprimarea cu ajutorul plăcilor de cupru care s-a extins până la mijlocul anilor 1600².

Cei doi cartografi ai secolului al XVI-lea Sebastian Münster și Martin Waldseemüller, erau de origine germană și contemporani. Mai cunoscut este, însă, Münster. Sebastian Münster a fost unul din cei trei mari cartografi care au dominat secolul al XVI-lea alături de Mercator și Ortelius, iar dintre aceștia trei, probabil, Münster a avut aria cea mai largă de răspândire geografică în Europa la mijlocul acestui secol. A fost primul care a furnizat hărți separate pentru fiecare din cele patru continente cunoscute și primul care a tipărit separat hărți ale Angliei.

---

* Muzeul Municipiului București.

¹ Mihail Mănescu, *Tehnicile tradiționale ale gravurii răspunzând temelor de figurare plastică*, p. 28, online la: http://www.unarte.org/unarte/pdf/pentru_studenti/cursuri/9.Tehntradgrav.pdf.

² Antique Map Authentic? Breaking Down the Rare and Antique Map Authentication Process, online la: <https://www.geographicus.com/blog/rare-and-antique-maps/is-my-antique-map-authentic-breaking-down-the-rare-and-antique-map-authentication-process/>

A avut două mari lucrări: *Geografia și Cosmografia sau descrierea lumii (Beschreibung aller Londer)*. *Cosmografia* a fost lucrarea care a avut cea mai mare popularitate și succes pentru secolul al XVI-lea. Sebastian Münster redă, între anii 1540 și 1552 o nouă ediție a hărților lui Ptolomeu gravate în lemn. Münster a mai publicat și alte lucrări ca *Dictionarium Trilingue* editat în latină, greacă și ebraică și *Mappa Europae* în 1536, iar în 1540 a publicat ediția latină a *Geographiei* lui Ptolemeu, cu ilustrații. Edițiile anilor 1544-1598 cuprind cinci cărți. În cartea a patra sunt hărți referitoare la Ungaria, Polonia, Russia, Walachia, Bosnia, Bulgaria, Turcia etc.³.

În colecția MMB se găsesc următoarele hărți realizate de Münster: *Die Siebenburg/ so man sunst auch Transsylvaniam nenne, Nuoua Descrizzione Della Polonia, & Dell' Vngaria și Landtofel des Ungerland l' Bolocnda / Reussen / Littaw Walachen und Bulgaren*. La ultima lucrare voi face referire în acest articol.

Landtofel des Ungerland l' Bolocnda/Reussen/ \littaw walachen und bulgaren în traducere liberă *Teritoriile Ungariei, Rusiei, Lituaniei, Valahiei și Bulgariei* de Sebastian Münster este nedatată dar am găsit ediții germane imprimate în anii: 1544, 1546, 1548, 1550, 1572, 1578⁴, 1588, 1592⁵ ceea ce ne permite o datare aproximativă. Prima ediție a apărut în *Geografia* lui Münster în 1540 iar mai târziu în *Cosmografia*. *Cosmografia* a fost inițial tipărită în limba germană în 1544 și apoi cu regularitate după 1578. Dimensiunea hărții este de 38,7 x 29 cm, realizată pe hârtie manuală din fibre textile lungi, ușor îngălbenită, fără filigran și cu grosimea hârtiei de 14 μ.

Locul tipăririi nu este menționat, dar din datele biografice se știe că din 1528 autorul realizează primele hărți din Germania iar în 1529 s-a mutat la Basel predând ca profesor de ebraică la Universitatea din Basel. Aici a rămas până la moartea sa, survenită în 1552⁶. Nu este greu de dedus că locul tipăririi a fost Basel. Xilografurile sunt realizate cu tuș negru.

Descrierea obiectului. Titlul este trecut deasupra hărții scris în germană cu caractere gotice. În schimb toponimia datelor de pe hartă sunt scrise în latină: *POLONIA, PODOLIA, TRANSILVANIA, MVLDAVIA, VALACHIA, LITVANIA, RUSSIA ALBA, BESSARABIA, BVLGARIA* etc. Vinițele arată mărimea și importanța cetăților.

De exemplu, cetăți mari sunt *Rand, Radom, Turobin, Owurn, etc.* În zona Țărilor Române harta este degradată iar datele sunt mai greu de descifrat. În dreapta Transilvaniei se află Valahia, în nordul ei este Moldova, la sud-vest de Valahia se află Transalpina, la est Basarabia iar la sud Bulgaria. Pe teritoriul

³ Wikipedia *Sebastian Munster*, online la: http://en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_M%C3%BCnster.

⁴ MapMogul, *Cartographers*, online la: [https://www.mapmogul.com/en-GB/cartographers/page 303](https://www.mapmogul.com/en-GB/cartographers/page%20303).

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_M%C3%BCnster.

⁶ Sebastian Munster - Historic Cities, online la: <http://historic-cities.huji.ac.il/mapmakers/munster.html>

Basarabiei, Dunărea se varsă în mare prin cele trei brațe. Este menționată cetatea Chiliei. Pădurile sunt reprezentate prin pâlcuri de copaci iar munții prin movile care arată ca o funie împletită. Apele apar ca o încrengătură pe toată suprafața hărții, reprezentată prin mare (*Pontus Euxinus*), lacuri (*Lacu Rosone*, *Chronos* etc.) și fluvii (*Danubius fl.*, *Islaritz fl.*, *Seretus fl.*, *Pрут fl.*, *Sarnise fl.* etc.).

Starea de degradare și intervenția empirică. La data la care a fost achiziționată de muzeu, harta era degradată în mare parte, ca urmare a menținerii mai mult timp în condiții de umiditate mare (a fost inundată). În zona central inferioară, datorită atacului microbian, hârtia a pierdut din rezistență, gradul de înclieiere a scăzut mult iar harta prezenta multiple rupturi și lipsuri de material papetar. De asemenea, colțul drept superior lipsește. Ulterior pentru a nu se pierde informația, harta a fost lipită pe un carton dur cu clei de oase sau prenadez. Deși adezivul a ținut-o lipită, pentru a o monta într-un passe-partout pe extremități, în patru locuri s-a aplicat o bandă adezivă de tip scotch, iar ulterior s-au lipit bucăți de hârtie modernă, din pastă chimică, peste zona îmbrunită. Se observau suprafețe mari cu halouri, urme de praf și de atac biologic. (Fig. 1).

Fig. 1. Harta înainte de restaurare.
Degradări fizico-chimice, mecanice și biologice.

În dorința de a salva harta de la o dezintegrare, vechiul proprietar a recurs la lipirea lucrării pe un carton foarte dur și a folosit un adeziv care să-i asigure „trăinicia”. Neavând cunoștințe privind structura materialelor și nici referitoare la modalitățile de conservare, a acționat după primul impuls. Cartonul pe care s-a lipit harta era unul acid, care afecta materialul suport al hărții cu care intra în contact, acidificând-o. În zonele și așa degradate legăturile chimice s-au rupt, hârtia pierzând mult din rezistență și devenind aproape o masă păsloasă, moale.

Pe recto hărții au rămas zone mânjite cu clei de oase oxidat, închis la culoare, peste care se văd urme de hârtie. Colțul lipsă a fost acoperit cu o bucată de hârtie decupată dintr-un text. Lipiturile au fost realizate cu stângăcie și neglijență și mai ales cu materiale neadecvate tipului de obiect .

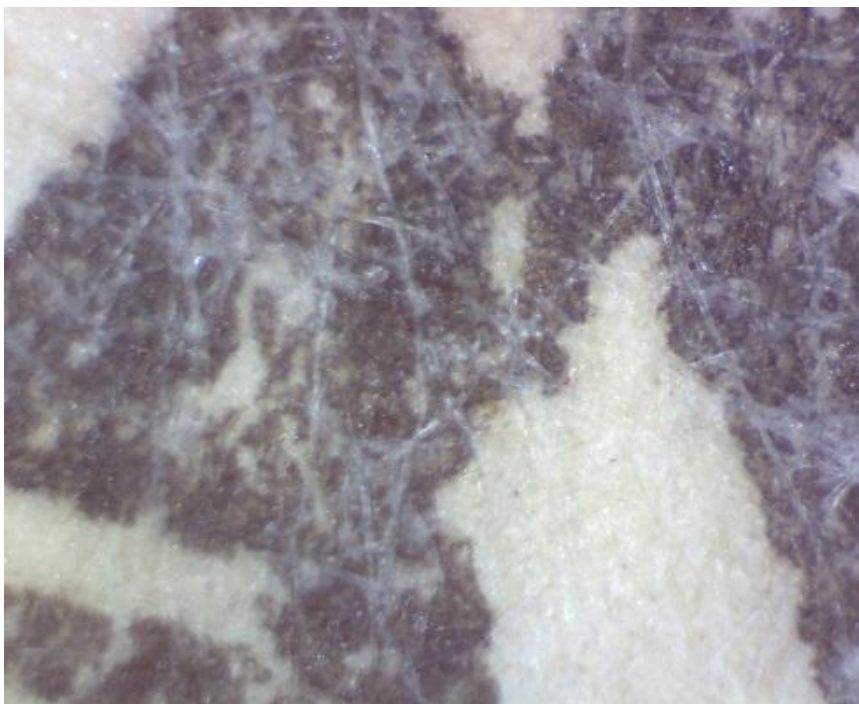
Demersul restaurării. Lucrarea nu avea un atac biologic activ, așadar nu a fost nevoie punerea ei într-o zonă de carantină. Fotografiera înaintea oricărei operații este foarte importantă pentru edificarea stării de conservare de la care începe restaurarea.

Curățirea uscată s-a efectuat pe recto hărții, cu praf de gumă. Aceasta exercită o forță de frecare mai mică asupra obiectului și, în același timp, o curățare mai uniformă. A urmat apoi pensularea și îndepărtarea depozitelor de gumă și murdărie. Pensula folosită a fost una lată, cu păr moale și des. Pe verso nu a fost nevoie de curățare uscată, deoarece cartonul de dublare nefiind unul corespunzător a trebuit să fie îndepărtat.

Pe fața lucrării s-a aplicat un face-ing cu vâl japonez pentru a menține bucățile de hârtie la locul lor după scoaterea definitivă a cartonului de pe spate. După efectuarea face-ing-ului, lucrarea a fost așezată cu fața în jos pe masă dar pe un strat format din o bondină și o coală de hârtie de filtru. Cartonul de pe verso a fost umezit cu o pensulă înmuiată în apă caldă și lăsat câteva minute ca apa să pătrundă straturile superficiale ale cartonului. Cu ajutorul unui bisturiu, s-a început exfolierea pentru a desprinde strat după strat hărțile ce compuneau cartonul. Această operație s-a repetat până la scoaterea definitivă a cartonului de pe spatele lucrării. Ultimul strat s-a scos cu atenție mărită pentru a nu rupe lucrarea. Scoaterea cartonului a constituit o muncă minuțioasă, de durată, migală și multă răbdare. Tot cu bisturiul s-a îndepărtat apoi surplusul de clei. Cu ajutorul unui disc demachiant înmuiat într-o soluție hidro-alcoolică și stors bine a fost ștearsă foarte ușor lucrarea pe spate. Apoi harta a fost așezată într-un sandwich de polietilenă și pusă în bazinul cu apă pentru o mai bună curățare umedă. După finalizarea acestei operații și scoaterea hărții din apă aceasta s-a așezat pe o hârtie sugativă cu spatele în sus și tamponată cu o altă hârtie sugativă pentru a elimina surplusul de apă. Lucrarea a fost pusă între păsle și platane pentru uscare și îndreptare în presă.

După uscare, s-a observat că suprafața hârtiei, pe verso, nu era plană ci avea zone cu subțieri. Pentru a aduce hârtia la planeitatea ei dar și pentru a consolida porțiunile fragilizate, s-au lipit straturi de voal japonez. Au fost lipite șireturi de hârtie japoneză pe fisuri și s-au completat lacunele și colțul lipsă cu hârtie japoneză în tehnica „la simplu” la grosimea hârtii.

După consolidarea definitivă pe versoul lucrării, aceasta a fost întoarsă cu fața în sus și a fost scos face-ingul. Ultima operație din cadrul demersului restaurării a fost aceea a dublării lucrării (Fig. 2).

Fig. 2. Consolidarea cu vâl japonez pe spate. Vedere microscopică.

Pe masă a fost întins foarte bine un material de mătase artificială udată în prealabil. Peste material s-a pus hârtia cu fața în jos. Deasupra hârtii se așează voalul japonez iar peste el un voal de mătase rar sau o organza. Deasupra se pensulează și se întinde uniform cleiul de NACMC. Se scoate organza și se lasă lucrarea două-trei ore liberă ca să se zvânte. Înainte de terminarea programului, se pune o păslă deasupra lucrării, urmată apoi de un platan și se lasă până a doua zi. Se schimbă plasele până la uscarea completă a hârtii după care se scoate de pe materialul de mătase cu grijă. În acest fel, odată cu dublarea are loc și întinderea hârtii (Fig. 3-4).

Fig. 3. Detaliu degradărilor înainte de restaurare.

Fig. 4. Detaliul rezolvării degradărilor enunțate.

În urma restaurării, lucrarea și-a recăpătat unitatea ca obiect și i-a crescut rezistența hârtiei prin tratamente și consolidări. De asemenea, au fost îndepărtați factorii ce contribuiau la degradarea materialului suport dar și cel cu efect cromatic. Pe spatele hârtii, după îndepărtarea cartonului acid, a ieșit la iveală textul ce însoțea harta.

Printr-o bună conservare durata de viața a acestei lucrări va fi prelungită (Fig. 5-6).

Fig. 5. Harta după restaurare.

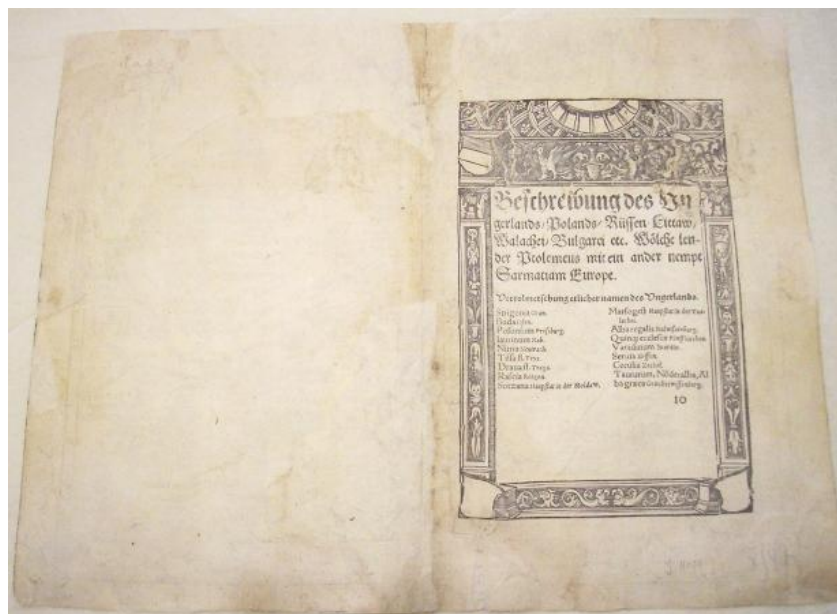

Fig. 6. Versoul hărții după restaurare.

A MAP FROM THE 16TH CENTURY BETWEEN
EMPIRICAL INTERVENTION AND RESTORATION

Abstract

In this article it is presented a 16th century map named *Landtofel des Ungerland l'Bolocnda / Reussen / Littaw Walachen und Bulgaren* by Sebastian Munster (1488 – 1552). The map is a woodcut engraving, uncoloured, very fragile and it presents an inactive microbial presence. After the presentation of its deterioration stage, we can begin with the steps of restauration. The restauration began with the removal of the cardboard, which had acid PH, from the back of the map by moisturising it and making it thinner, layer by layer, until total removal of the cardboard from the map.

The next steps are the moisturised cleaning, the neutralization of the paper, the consolidation of possible cracks and thinner areas with Japanese tissue and covering the missing parts with Japanese paper. After the completion of the map, it is doubled, on the back, with a thicker layer of Japanese tissue (16 mg). When the restauration is finished, the map got a unitary look and an improved breaking strength of the paper.